

اشاره

با وجود پیشرفت سریع در حوزه تولید علم، یکی از خلأهای عمده در عصر موسوم به «عصر انفجار اطلاعات»، مدیریت اطلاعات است؛ بدین معنا که بدون طبقه‌بندی صحیح منابع علمی، نمی‌توان از این همه اطلاعات عرضه شده، استفاده بهینه کرد. بی‌تردید، یکی از کارهای ارزشمند در جهان امروز این است که افرادی با استفاده از فناوری اطلاعات، زمینه بهره‌برداری کارآمد از محصولات علمی را فراهم کنند. طبقه‌بندی درست منابع علمی و اطلاعاتی و عرضه آنها از طریق اینترنت، نمونه‌ای از این کار با ارزشمند است. اهمیت این گونه فعالیت‌ها در برخی از کشورها از جمله ایران، چندان شناخته شده نیست. به همین دلیل، مؤسسات و مراکز علمی به ندرت حاضرند بخشی از فعالیت‌های خودشان را به وسیله اینترنت گسترش دهند. با این حال، در چند سال اخیر از سوی برخی مراکز از جمله مراکز علوم اسلامی، فعالیت‌های چشمگیری صورت گرفته است. از کارهای لازم در این زمینه، معرفی روشمند تحقیقات انجام شده است. این مقاله سعی دارد نخست به معرفی تعدادی از پایگاه‌های مربوط به فقه و اصول پرداخته و در ادامه، از کارهای انجام شده یک ارزیابی کلی داشته باشد.

قبل از معرفی پایگاه‌ها باید یادآور شویم که:

الف) تعداد پایگاه‌هایی که به مطالب فقهی و اصولی اختصاص داشته باشند، بسیار اندک است. به جز پایگاه مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی و پایگاه یعسوب‌الدین که در کتابخانه خود صرفاً منابع فقهی آورده‌اند، پایگاه دیگری مختص فقه و اصول در اینترنت موجود نیست. بنابراین، پایگاه‌هایی معرفی می‌شود که منابع قابل توجهی در زمینه فقه و اصول داشته باشند.

ب) تعدادی از پایگاه‌های مراجع تقلید و علما به مناسبت موضوع، معرفی خواهند شد. البته معرفی پایگاه‌های علما و مراجع، خود مقاله مستقلی است که امیدواریم این کار در فرصت مناسب انجام شود.

ج) ملاک در اولویت معرفی پایگاه‌ها، اموری چون اختصاص پایگاه به فقه و اصول، حجم مطالب ارائه شده، طبقه‌بندی مطالب موجود در پایگاه و برخوردار بودن از امکانات جستجو می‌باشد.

فقه شیعه در اینترنت

«ولایت»، یکی از پایگاه‌هایی است که تقریباً همه مطالب آن فقهی یا به نوعی مربوط به فقه است. در این پایگاه، دروس فقهی، استفتائات و دیدگاه‌های حضرت آیه الله خامنه‌ای در معرض استفاده علاقه‌مندان قرار دارد. در کتابخانه این پایگاه، توضیح المسائل حضرت امام خمینی(ره) نیز قابل دستیابی است. اغلب مطالب موجود در پایگاه به شش زبان: فارسی، عربی، انگلیسی، اردو، ترکی و فرانسوی ترجمه و ارائه شده است.

بخشی از این پایگاه ضمن ارائه تاریخچه‌ای از چند حوزه معروف شیعی، دروس خارج فقه و اصول اساتید حوزه علمیه قم را به صورت موضوعی آورده است: به عنوان مثال، جلسات درسی فقه آیات عظام: بهجت، شاهرودی، مکارم شیرازی، صافی گلپایگانی، خامنه‌ای، تبریزی، اردبیلی، سبحانی، حائری، فاضل لنکرانی، نوری همدانی و یوسف صانعی، در این پایگاه ارائه گردیده است. تاکنون متن کامل ۲۱۸۴ جلسه درس خارج فقه و ۱۳۰۰ جلسه درس خارج اصول در پایگاه دانشگاه اسلامی قرار گرفته است. بنابر این، این پایگاه از نظر میزان متن دروس خارج فقه و اصول، بر دیگر پایگاه‌ها برتری دارد.

الموضوع	الاستاذ	الدروس
• الاجتهاد والتقليد	آية الله السيد حسين الشاهروني	۶۲
• الصلاة	آية الله الشيخ بهجت	۱۹
• الصوم	آية الله الشيخ جعفر سبحاني	۸۱
• النجوم	آية الله الشيخ محمد باقر الايرواني	۱۶۲
• الزكاة	آية الله السيد كاظم الحائري	۲۸
• الزكاة	آية الله الشيخ جعفر سبحاني	۱۰۹
• الخمس	آية الله الشيخ ناصر مكارم الشيرازي	۷۲
• الحج	آية الله الشيخ لطف الله الصافي الكتبيگاني	۲۰۸
• الجهاد	آية الله السيد علي العاملي	۳۰
• المكاتب	آية الله المرزا جواد التبريزي	۵۰
• البيع	آية الله الشيخ ناصر مكارم الشيرازي	۱۸
• المضاربة	آية الله السيد عبد الكريم الأردبيلي	۱۲۶
• الاجارة	آية الله الشيخ محمد باقر الايرواني	۱۳۷
• النكاح	آية الله الشيخ ناصر مكارم الشيرازي	۳۳۷
• القضاء	آية الله السيد محمود فهيمي	۶۶
• القضاء	آية الله الشيخ فاضل التكريفي	۱۳۴
• القضاء	آية الله الشيخ تقوي الهمداني	۲۵
• الحدود	آية الله الشيخ فاضل التكريفي	۱۵۱
• الحدود	آية الله السيد حسين الشاهروني	۴۶
• القصاص	آية الله المرزا جواد التبريزي	۵۲
• القصاص	آية الله السيد علي العاملي	۵۰
• القصاص	آية الله الشيخ يوسف الصانعي	۷۱
• المسائل المستحقة	آية الله الشيخ تقوي الهمداني	۱۸۲
• أحكام دين ك	آية الله الشيخ محمد باقر الايرواني	۳۹

www.amiralmomenin.net/farsi/index.htm
متن دروس خارج حضرت آیه الله مکارم شیرازی از سال ۱۳۷۸ تا سال ۸۳ . ۱۳۸۲ جهت استفاده علاقه‌مندان در این پایگاه قرار گرفته است. قابل ذکر است که درس خارج فقه ایشان در موضوع نکاح در ۲۵۸ جلسه، همراه با ترجمه عربی آن در پایگاه موجود است.

قرار دارد:

مقالات فقهی: در این گزینه، مقالات در ۱۳ موضوع اصلی طبقه‌بندی شده‌اند که هر موضوع خود به موضوعات فرعی دیگری تقسیم شده است. از موضوعات اصلی آن؛ پزشکی و مشاغل مربوط به آن، جهاد، حکومت و روایات اقتصادی، حقوقی و قضایی، و ارتباط با غیر مسلمانان را می‌توان نام برد؛

فقه تطبیقی: تفاوت‌های فقهی امامیه، شافعی و حنفی در مباحث: حج و عمره، نماز تراویح، منشأ اختلافات مذهبی، نجاست، وضو و نماز، از مطالب این بخش می‌باشد؛

لغات و اصطلاحات: بعضی از اصطلاحات فقهی به ترتیب حروف الفبا در این بخش توضیح داده می‌شوند؛

بزرگان فقهی: این بخش، زندگی‌نامه بعضی از فقهای درگذشته، علمای شهید و برخی از مراجع حاضر را شامل می‌شود؛

آشنایی با مراکز فقهی جهان: این بخش، به معرفی ۲۲ مورد از حوزه‌های بزرگ جهان پرداخته است؛

مذاهب فقهی عمده جهان اسلام: مذهب شیعه، اهل تسنن و دیگر فرقه‌های اسلام به طور خلاصه در این قسمت معرفی شده‌اند؛

مباحث کلی فقه: این بخش، مشتمل بر مجموعه‌ای از مقاله‌هاست که در باره موضوعات مختلف فقه نوشته شده‌اند؛

کتابخانه: متن کامل ۲۰ جلد کتاب در کتابخانه فقهی پایگاه بلاغ وجود دارد.

چنانچه پایگاه‌های مربوط به فقه و اصول بر اساس تنوع مطالب و موضوع آن اولویت‌بندی شوند، پایگاه بلاغ در صدر چنین پایگاه‌هایی قرار می‌گیرد و در صورتی که حجم منابع موجود در پایگاه ملاک اولویت باشد، پایگاه مرکز اطلاع‌رسانی آل‌البیت و پایگاه یعسوب‌الدین و یا دانشگاه اسلامی از پایگاه‌های برتر در این موضوع شمرده می‌شوند. گرچه برخی از پایگاه‌ها به لحاظ حجم، مطالب و کتاب‌های زیادی را شامل می‌شوند، ولی دسترسی به موضوعات ریز و فرعی در آن پایگاه‌ها چندان ساده نیست. بخش مربوط به فقه پایگاه بلاغ از این مزیت برخوردار است. این پایگاه مطالب موجود را به‌روشنی طبقه‌بندی کرده و هر موضوعی را به دسته‌های فرعی‌تری تقسیم کرده است. این نوع تقسیم‌بندی، موجب سهولت در یافتن اطلاعات موجود در پایگاه می‌شود. پایگاه بلاغ مطالب مربوط به فقه و احکام را در موضوعات زیر دسته‌بندی نموده است:

توضیح المسائل: رساله‌های ۶ تن از مراجع عظام به علاوه ترجمه تحریر الوسیله حضرت امام خمینی (ره) در ۴ جلد؛

احکام موضوعات خاص: در این قسمت تعدادی کتاب با موضوعات خاص از جمله: احکام خانواده، روابط مرد و زن، حج، مسافر، پزشکان و مسجد آمده است؛

پرسش و پاسخ: در این بخش، استفتائات فقهی مراجع در مواردی از قبیل: قرآن، رایانه، مرگ مغزی و ازدواج موقت، و نیز متن کامل استفتائات حضرات آیات: خامنه‌ای، تبریزی، لنکرانی و مکارم

بخش دروس، که مشتمل بر سلسله درس‌های اصول ایشان است و از دو بخش متنی و صوتی تشکیل یافته است. کتاب «تحریری نو از اصول فقه شیعه» در طی ۶ جلد و همچنین تعدادی از کتاب‌های مربوط به فقه از محمد جواد فاضل لنکرانی (پسر معظم له) نیز در این پایگاه آمده است. در بخش دیگری از این پایگاه، فهرست ۶۷۲۲ عنوان از کتاب‌های کتابخانه تخصصی - فقهی ائمه اطهار (ع) وابسته به مرکز فقه الائمة الأطهار معرفی شده است. از امکانات این پایگاه، جستجو در عناوین کتاب‌ها می‌باشد. این پایگاه، مطالب خود را به ده زبان ارائه داده است.

گفتنی است که دسترسی به دروس خارج آیت الله لنکرانی از طریق پایگاه تبیان نیز وجود دارد. نشانی:

www.tebyan.net/hozeh-elmi/html/porcourses/main/index.html?lesson=1

این پایگاه از طرف دفتر آیت الله لنکرانی پشتیبانی می‌شود. مطالب مربوط به فقه و اصول در این پایگاه به شرح ذیل است:
تالیفات معظم له از جمله نه‌ایه التقرير فی مباحث الصلاة (۳ جلد)، کتاب تفصیل الشریعة (۳ جلد)، والقواعد الفقهیة. **احکام و فتاوا** که شامل: رساله، مناسک حج، استفتائات جدید، جامع المسائل (۲ جلد) و مسائل متفرقة روزه می‌باشد.

کتابخانه این پایگاه به منابع فقهی اختصاص دارد و از نظر تعداد منابع فقهی، از همه پایگاه‌های دیگر گسترده‌تر است. متن کامل ۶۷۴ جلد کتاب در موضوع فقه شیعی، ۸۸ جلد در موضوع فقه شافعی، ۲۸ جلد در فقه مالکی و ۸ جلد در فقه زیدی در کتابخانه این پایگاه وجود دارد؛ کتاب‌ها به صورت الفبایی تنظیم شده‌اند، ولی نبود امکان جستجو، یافتن یک کتاب خاص را مشکل کرده است. از جمله کتاب‌های این پایگاه، جواهر الکلام (۴۳ جلد)، حدائق الناظرة (۲۵ جلد)، ریاض المسائل (۹ جلد)، شرح لمعه (۹ جلد) و فقه الصادق (۲۶ جلد) می‌باشد.

به طور کلی، در این پایگاه متن ۳۵ جلد کتاب به زبان فارسی، ۱۲۷ جلد به زبان عربی (اعم از فقه و اصول) از جمله: المهدب البارع فی شرح المختصر النافع (۵ جلد)، شرائع الاسلام (۲ جلد)، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة (۱۰ جلد)، رسائل الکرکی (۳ جلد)، تذکرة الفقهاء (۴ جلد) و تحریر الوسیله حضرت امام خمینی (ره)، و همچنین تعداد ۵۰ جلد کتاب به زبان انگلیسی موجود است.

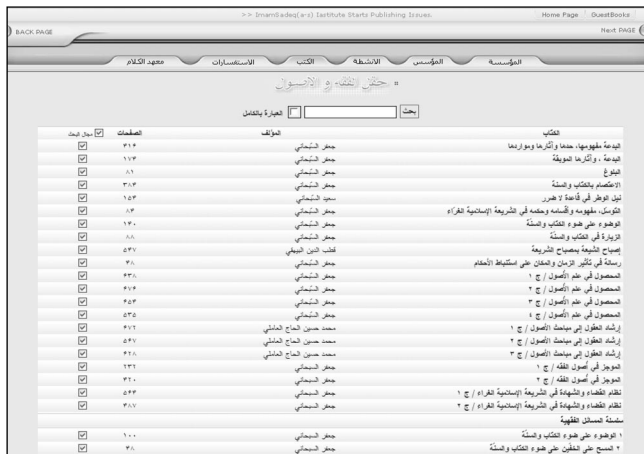
در این پایگاه، امکان جستجو در متن کتابها و مقالات فارسی وجود دارد. ولی در زبان عربی صرفاً جستجو در عنوان کتاب یا مؤلف امکان پذیر است.

این پایگاه از نظر حجم مطالب اعم از کتاب یا مقاله، بر دیگر پایگاهها برتری دارد. این پایگاه به ۲۴ زبان ارائه شده است، ولی بیشتر مطالب آن به زبانهای: فارسی، عربی و انگلیسی است. مطالب فقهی این پایگاه، به صورت کتاب، مقاله و مجله ارائه می شود. قابل ذکر است در بخش علما و مراجع، ضمن پاسخ به پرسش های فقهی، رساله های مراجع تقلید نیز ارائه شده است. پاسخ به ۱۸۶۰ مورد استفتای فارسی و ۴۱۷۸ مورد استفتای عربی از حضرت آیت الله سیستانی از همین جمله است. کاربران می توانند از طریق این پایگاه از مراجع تقلید خود سؤال کرده و پاسخ آن را دریافت نمایند.

فقه اسلامی تنها پایگاه شیعی است که به علم فقه اختصاص دارد. این پایگاه به مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع) وابسته است. این مؤسسه، بخشی از نتایج فعالیت های خود را از طریق اینترنت در معرض استفاده عموم قرار داده است. متن کامل ۷۸ جلد از کتاب های منتشر شده توسط این مؤسسه، در اینترنت قرار گرفته است. همچنین فصلنامه فقه اهل بیت به زبان فارسی و عربی و دوره ۱۱ جلدی کتاب الغدير که از سوی این مرکز تصحیح شده است، در این پایگاه موجود است. با این همه، قابل ذکر است که همه کتاب های موجود در این پایگاه، فقهی نیستند و با توجه به اینکه این پایگاه منتسب به بزرگترین مرکز فقهی می باشد، انتظار کاربران اینترنتی این است که این پایگاه در مقایسه با پایگاه های دیگر اسلامی در زمینه منابع فقهی غنی تر باشد، ولی این گونه به نظر نمی رسد.

در بخشی از پایگاه مؤسسه امام صادق(ع)، تألیفات و دیدگاه‌های آیه الله سبحانی، از جمله آثار ایشان در زمینه‌های فقه و اصول در دسترس علاقه‌مندان و کاربران اینترنت قرار گرفته است. متن کامل ۱۸ جلد کتاب در علم اصول و ۲۳ جلد در علم فقه و مسائل فقهی در کتابخانه این پایگاه موجود است، که به کتاب‌های: «المحصول فی علم الاصول (جلد ۴)، ارشاد العقول الی مباحث الاصول (۳ جلد)، الوسیط فی اصول الفقه (۲ جلد) و التقیه مفهوما و دلیله» می‌توان اشاره کرد. گفتنی است که امکان جستجو در متن کتاب‌ها، دسترسی به مطالب مورد نظر را سریع و آسان نموده است.

پایگاه رافد ضمن اختصاص دادن بخشی از فضای اینترنتی خود به منابع فقهی، در بخش دیگری از پایگاه با عنوان «الطفل و الشریعة» با هدف آموزش کودکان مطالبی آورده است. در این بخش که از مجله المجتبی استفاده شده، با تصاویر متناسب با موضوع، توضیحاتی ارائه شده است که بیشتر این موضوعات به تکالیف فقهی مربوط هستند.

دروس خارج حضرت آیه الله تبریزی در زمینه‌های فقهی، اصولی و برخی موضوعات دیگر در پایگاه اختصاصی ایشان آمده است. البته مطالب این پایگاه به تدریج در حال تکمیل شدن است.

«زائر» نشریه‌ای ویژه حج است که همه ساله در ایام حج اطلاعات مفیدی در باره حج و مسائل فقهی مربوط به آن را منتشر می‌کند. این نشریه، مقالات جالبی در خصوص مسائل مستحدثه ارائه می‌دهد. مطالب این نشریه از طریق پایگاه حج در دسترس کاربران قرار گرفته است.

بخش کتابخانه پایگاه آیت الله حکیم منابع زیادی در موضوعات: قرآن، عقاید، سیره، حدیث، دعا، اخلاق و نیز فقه آورده است. در میان کتاب‌ها، ۸ جلد کتاب فقهی از آیه ا حکیم دیده می‌شود. یکی از عناوین جالب توجه در میان این کتاب‌ها، عنوان «فقه کامپیوتر و اینترنت» است.

منابع فقهی این پایگاه شامل رساله عملیه، مناسک حج و استفتائات فقهی آیه الله صافی گلپایگانی است.

پایگاه اختصاصی حضرت آیه ا محمدتقی مدرسی ضمن ارائه مطالبی در خصوص زندگی‌نامه ایشان، منابع زیادی از تألیفات وی را که بیشتر آنها در زمینه فقه می‌باشد، در دسترس کاربران قرار داده است.

در این پایگاه، کتاب‌های فقهی آیه الله صانعی، شامل: مجمع المسائل، احکام پزشکی و احکام قضایی، حج، احکام نوجوانان و دروس خارج فقه و اصول ایشان در دسترس جویندگان علم قرار گرفته است.

ارزیابی کلی

در پایان، بعد از مرور چند پایگاه فقهی، اشاره به چند نکته ضروری است. الف) با توجه به اینکه زمان زیادی از ورود و گسترش اینترنت در ایران نمی‌گذرد، کارهای صورت گرفته در حوزه علوم اسلامی به ویژه در زمینه علوم حوزوی، قابل تحسین است. بسیاری از پایگاه‌های اسلامی در ایران به نوعی به مراکز حوزوی منتسب هستند.

ب) پایگاه «الدرس»^۱ در ارائه دروس حوزه علمیه از همه پایگاه‌ها برتر بود. ولی مدتی است که فعال نیست و به همین جهت، در این مقاله معرفی نشده است. امیدواریم مسئولان پایگاه غدیر^۲ که پایگاه مذکور را پشتیبانی می‌کنند، با رفع این مشکل امکان

استفاده علاقه‌مندان علوم حوزوی را فراهم نمایند.

ج) با توجه به کم بودن پایگاه‌های فقه و اصول به زبان انگلیسی، از معرفی آنها صرف نظر شد.

د) ممکن است پایگاه‌هایی از دید ما پنهان مانده باشند، لذا معرفی این چند پایگاه، گویای محدود بودن منابع فقهی و اصولی به این تعداد نیست.

ه) برخی از مذاهب دیگر از جمله اهل تسنن، در زمینه آموزش احکام برای کودکان و نوجوانان از جاذبه‌های هنری استفاده کرده‌اند؛ مثلاً، آموزش احکام از طریق فلش یا برنامه‌های چند رسانه‌ای دیگر، که جای خالی این‌گونه فعالیت‌ها در پایگاه‌های شیعی بیش از پیش احساس

می‌شود.

شایان ذکر است که تعدادی از شاهره‌های اطلاعاتی از جمله پایگاه «جستجوگر پایگاه‌های شیعه»^۳ و «راهنمای پایگاه‌های اسلامی»^۴ جهت دستیابی به مسائل فقهی در اینترنت قابل استفاده است. هر کدام از این پایگاه‌ها گزینه‌ای را برای فقه و احکام اختصاص داده و پایگاه‌هایی را در همین زمینه معرفی کرده‌اند.

پی‌نوشت

1. www.al-darss.ofogh.net
2. www.ghadeer.org
3. www.shiasearch.net
4. http://rahnama.noornet.net